

„Író vagyok, nem akartam más írókat szobornak látni, nem akartam szobrok közt élni. Ki akartam szabadítani őket ebből a fogságból, mert a vaspáncél csak a középkori lovagoknak áll jól, az íróknak nem. Azt akartam, hogy le-

66 Békefi Teodóra

CSAK Ő NEM VOLT OTT

Háy János: *Kik vagytok ti?*

gyenek újra érinthetők, közvetlenek és megszólíthatók. Hogy olyanok legyenek, mint a barátaink, a rokonaink, az osztálytársaink.” A *Kik vagytok ti?* fülszövegében foglalkoztam magyartanárok, az ismeretterjesztést pár-

toló irodalmárok és az irodalom iránt érdeklődő laikus olvasók is minden biznnyal tudnak azonosulni. Ez nem elhanyagolható szempont, ugyanis a kulturális és tudományos szféra egyik fontos problémája a különféle diskurzusok közötti átjárás biztosítása. Alapvető jelentőségű, hogy vannak-e, teremődnek-e közvetítők, és ha igen, milyenek – többek közt ezért övezte a kezdetektől nagy figyelem Háy János könyvét. A kötet egyes fejezetei már korábban is megjelentek, így tudható volt, hogy a kiválasztott szerzők élet-rajza áll majd az időnként stílusgyakorlatnak is beillő szövegek középpontjában. Ebben semmi meglepő nincs: az irodalom iránti kedvcsinálás egyik hatékony eszközeinek bizonyultak az utóbbi években az írók-költők magánéletével foglalkozó munkák. Míg egy puszta adatoló, évszámoktól hemzsegő írói életrajz nyilvánvalóan érdektelen a nagyközönség számára – elég az irodalomtankönyvek életrajzi fejezeteire gondolni –, egy frappánsan megírt, izgalmas történet sokakat megszólíthat. Nyáry Krisztián *Így szerettek ők*-kötetének¹ sikere egyértelművé tette a szélesebb olvasóközönség ezirányú érdeklődését, melyet a nem (elsősorban) ilyen célzattal kiadott Mészöly–Polcz-levelezés² vagy Gyarmati Fanni naplójának³ kultuszkönyvvé válása is bizonyít. A *Kik vagytok ti?* azonban nemcsak az alkotók életrajzával foglalkozik: koncepciójában keveredik az életrajziség, a személyesség, az életmű feltárásának és értékelésének, továbbá az irodalomtörténet-írásnak az igénye. Ez a rengeteg, egyenként is grandiózus vállalás nemcsak szétfeszíti a kötet kereteit, de összességében igen problematikus művet eredményez.

A cím által megállapított tegező, egyenrangú és közvetlen viszonyt rögtön kioltja a kötet alcíme: *Kötelező magyar irodalom*. Meglepő, hogy ez a rosszul csengő kifejezés a deklaráltan kedvcsináló, „leporoló” céllal íródott kötet (melynek másik alcíme: *Újraélesztő könyv*) borítójára került, s még meglepőbb, ha ezt összevetjük a tárgyalt szerzők névsorával. Kötelező irodalom alatt ugyanis a középiskolai irodalomórán kötelezően tárgyalandó szerzőket szokás érteni, azonban míg Zrínyi Miklós például nem került be a kötetbe,

Reviczky Gyula vagy Erdély Miklós igen. Ha a *Kik vagytok ti?* egyik célja, hogy új és izgalmas javaslatokkal bővítse a magyar irodalmi hagyományról alkotott képünket (ne feledjük: Víg Mihály dalszerző is kapott – egyedüli élő alkotóként – egy fejezetet a kötetben!), akkor miért azonosul a rugalmatlan, preskriptív terminológiával, amellyel – elvileg – szakítani igyekszik? Ez a felemáság a kötet egészére jellemző: miközben a hétköznapi regiszterhez közelítő nyelven, botrányosnak és tabudöntőgetőnek ható pozícióból szól, szemléletében igencsak konzervatív.

A harminchat fejezet – néhány kivételt leszámítva – az alkotók életrajzából és életművéből összefonódó, kerek és lezárt narratívát konstruál. Így a kötet egyfajta arcképcsarnokként láttatja az irodalomtörténetet ahelyett, hogy megpróbálna bármiféle folyamatjellegű vagy folytonosságot érzékeltetni. Az *újraélesztést* az olyan, már a fejezetcímekben is megjelenő címkék is hátráltatják, mint *Az első* (Balassi Bálint), *A lángoló oszlop* (Petőfi Sándor) vagy *Az utolsó Messiás* (József Attila). Az ezekhez hasonló fejezetekben Háty János ugyanazokat a legendákat építi tovább, amelyek miatt szoborszerűvé váltak és piedesztálra emelődtek ezek az alkotók (bár az nem egészen világos, Balassi miatt „az a költő, akit elsőnek tekintünk a magyar költészetben”). (29.) Komoly felelőssége a kötetnek, hogy ugyan szót ejt ezekről a legendákról – mint megkerülhetetlen, ugyanakkor egy hasonló munkában mégis meghaladni szükséges jelenségről –, de azokat nem elavult, a közgondolkodás szintjén beragadt, hátráltató narratívaként írja le, hanem az irodalomtudomány termékeként. Ugyancsak a Balassiról szóló fejezetben olvashatjuk a következőket: „Az utókor, amely legendát gyártott szerzőnkől, számtalan életrajzi adatot a lírai én versekben megbújó történetéből olvas ki. Olyan az irodalomtudomány, mint egy megcsalt feleség, aki minden apró információban a vélt igazsága bizonyítékát látja. Egyszerre találunk három Balassi Bálintot: a feltételezhetően valódit, a versben megbújó ént, és amit mindebből az utókor kikevert, a legendát.” (33) Ahhoz, hogy a *Kik vagytok ti?* teljesíteni tudja vállalt és hirdetett célját, vagyis az irodalom népszerűsítését a szélesebb közönség felé, az irodalomtudomány eszközeivel kell élnie. (Más kérdés, hogy bár Háty láthatóan több forrásból dolgozik, nem mellékel forrásjegyzéket. A kötetről általában is elmondható, hogy formailag szinte egyáltalán nem, és tartalmilag is csak részben felel meg a tudományosan megalapozott munkák irányában támasztott elvárásoknak.⁴) Ezért, illetve az irodalomtudomány – és általában a bölcsészettudományok – egyébként is lesújtó közmegítélése miatt elfogadhatatlan, hogy a kötet tovább erősíti a sztereotíp, leegyszerűsítő képet, miszerint a szövegértelmezés nem több pusztán „belemagyarázásnál”. Az idézett részlet azért is különösen érthetetlen, mert pont a *Kik vagytok ti?*-re jellemző

Új Forrás 2020/2 – Bekéfi Teodóra: Csak ő nem volt ott
Háty János: *Kik vagytok ti?*

az életrajz és az életmű összeolvasása. Ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy egy-egy fejezet párhuzamosan igyekszik a kettőt felvázolni: Háy előszeretettel keresi a szöveg mögött a konkrét, kézzelfogható valóságot. Ezért bizonyulnak Berzsenyi szerelmes versei „formailag igyekvő, de tartal-
68 milag többnyire rossz versek halmának”, ugyanis „alig-alig találni élményszerűséget mögöttük, jobbára testetlen műviséget él meg az olvasó.” (58.) Verseinek olvasgatása közben „nem kapjuk fel a fejünket, vagy csak nagyon ritkán, amikor néha, tán véletlenül, átélhető érzelmi erő és élményszerűség csúszik a szövegbe.” (60–61.) Babits pedig „a maga bogaraival bajlódó, kicsit valóságidegen fickó” (373.), akinek „egész jellemét áthatja egyfajta merevség, s ez ül nem pusztán a személyiségen, hanem magán az életművön is.” (367.) Kosztolányinál pedig „a versekben szereplő én soha nem él át direktben érzelmeket. Evidens érzések és érzelmek helyett negédséget vagy érzélgősséget találunk, az emberi lét publicisztikus megfogalmazását. [...] Kosztolányit olvasva a legritkább esetben élünk át evidens létélményt, inkább a létélmény imitációját vagy illúzióját.” (416.) De találkozzunk egészen konkrét kijelentésekkel is: „Ha ismeri az ember az Arany család történetét, tudja, hogy még Arany apja is harcolt a Bocskaitól kapott, Mária Terézia által elvett nemesség visszaszerzéséért. A *Toldi* bizonyos értelemben az Arany család társadalmi rehabilitációja” (129–130.).

A *Kik vagytok ti?* továbbá előszeretettel nyúl az olyan jól ismert, alátámasztás és következmény nélkül használható fordulatokhoz, mint hogy „reneszánsz kordivat a lírai hős pozíciójában tetszelegni” (32); „ahol huszonhat évesen Petőfi leteszi, ott Ady huszonhét évesen felveszi a lantot” (271.), vagy: „Kosztolányi korántsem volt annyira a műveltségbe és a tanultságba zárt alkotó, mint például Babits” (273.). Az ilyen közhelyszerű megjegyzések megintcsak nem segítik elő a szobrok emberszerűvé alakítását – de mi van azokkal az alkotókkal, akiket már az újraélesztő könyv sem tud újraéleszteni? Berzsenyivel például, akinél azzal szembesülünk, hogy – nehezen érthető utalásrendszere miatt – költészete „csak mint régiség értelmezhető” (60.), a versek „nem szólnak már hozzánk, a modern lélekfeltárásnak, a korszerű irodalmi beszédmódoknak a csíráját sem leljük meg bennük.” (70.) Vagy Vörösmartyval, akinek hazafias versei „mindig is megmaradnak a nemzeti emlékezetben, de nem tudunk már mélyen azonosulni velük, mondjuk csak, mondjuk, ahogyan a bevásárlólistát a boltban [...]. Az életmű mindegyik darabja megmarad a kor vagy a korpusz értelmezhetőségi keretei között, kivétel az életművet lezáró akkordok.” (87.)

A kötettről kialakult diskurzusban gyakran felmerül a középiskolai irodalomórán való használhatóság kérdése. Fűzfa Balázs *Élet és Irodalom*-beli kritikájában⁵ megjegyzi, hogy a kötet „bizonytalán a középiskolai tanárok számára is kiválóan használható”, Arató László azonban komoly bírálatot

foglalmaz meg *Fogyasztóvédelem* címmel,⁶ melyben pontokba szedve kifejti, miért lehet a könyvnek káros hatása az irodalomtanításra. Érthető az aggodalom: a kötet irodalomszemlélete, az életrajzi olvasat és a leegyszerűsítő, közhelyes fordulatok használata mind ellene dolgoznak a diákok értő olvasóvá nevelésének, ami az irodalomórák egyik legfontosabb célja lenne. A befogadói attitűd formálását ugyancsak hátráltatja, hogy a *Kik vagytok ti?* – mit sem törődve a szakmai konszenzussal – bármiféle mélyebb elemzés vagy indoklás nélkül minősít elavultnak komplett életműveket (lásd a Berzsenyi-fejezetet), vagy rossznak műveket (például az *Édes Annát*). Ez nem azt jelenti, hogy ne szállhatna utólag vitába akár a szerzőkkel, akár értelmezőkkel, Háy János azonban nem felvetéseket, hanem kijelentéseket foglalmaz meg. Ezen problémák nemcsak a kötet oktatási segédanyagként való felhasználhatóságát teszik kérdésessé, de a széles közönségnek szóló ismeretterjesztésre való alkalmasságát is.

A *Kik vagytok ti?* koncepciója tehát erősen vitatható, tartalmaz azonban kifejezetten értékes szövegeket is. Ezek jellemzően azok a fejezetek, amelyek lemondanak az életrajz és az életmű totális feltérképezéséről, és a vitatkozó-rákérdező pozíciójából szólnak, vagy egyfajta hommage-ként értelmezhetőek. Szellemes a *Hol volt, hol nem volt – Petőfi Sándor keletkezése* című fejezet, melyben Petőfi mint Bajza, Toldy és Vörösmarty kitalációja jelenik meg – így hozták létre „Csokonait sikeres változatban.” (89.) A novellaszerű *Jókai angyalai és a nemzetkrónika harmadik kötete* szintén egy gondolatkísérleten alapszik: mit írt volna Jókai a huszadik századról, milyen hősokeket tudott volna kiemelni, ha halála után visszaküldik még száz évre a földre? A *Sanyika* gyönyörű megemlékezés Weöres Sándorról, az *Emberi, szűkségszerűen emberi* című szöveg pedig személyes vallomás Szabó Magdáról (aki egyike az összesen két (!) női szerzőnek, akinek Háy fejezetet szentel). Az *Üzemhőmérsékleten – Kopt nők* alig illeszkedik a kötetbe, mégis, talán a legkiemelkedőbb szöveg mind közül. Hajnóczy Péter *Kopt nők* című írásának kétoldalas, prózaversszerű parafrázisába Háy többet sűrít a magyar irodalmi hagyományhoz való viszonyáról, mint az egész kötetbe összesen. Valószínűleg nem siklik félre, sőt, nagyon is izgalmas könyv lett volna a *Kik vagytok ti?*, ha Háy János – mindenféle kiadói, piaci, hiúsági nyomásnak ellenállva – meg tud maradni ennél a tónusnál, és a személyes-művészi kötődéseket nem nyomja agyon a kötet koncepciójának kényszerítő ereje. „Hogy minden, amit keres, az ott van a szívében. Csak ő nem volt ott, mert az ő teste, és az ő gondolatai, és az ő érzései nem voltak benne ebben a szívben. Amit keresett, ott volt, csak ő nem volt ott.” (660.) Megesik, hogy az embernek csak a saját mondataira kell egy kicsit jobban odafigyelnie. (*Európa, Bp., 2019*)

¹ NYÁRY Krisztián, *Így szerettek ők: Magyar irodalmi szerelmeskönyv* (Budapest: Corvina Kiadó, 2012)

és NYÁRY Krisztián, *Így szerettek ők 2: Újabb irodalmi szerelmeskönyv* (Budapest: Corvina Kiadó, 2013)

² MÉSZÖLY Miklós, POLCZ Alaine, *A bilincs a szabadság legyen: Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése 1948–1997*, szerk., jegyz., utószó NAGY Boglárka (Budapest: Jelenkor, 2017)

³ Radnóti Miklósné GYARMATI Fanni, *Napló I–II.*, szerk., jegyz., utószó FERENCZ Győző (Budapest: Jaffa Kiadó, 2014)

70

⁴ Erről bővebben lásd MELHARDT Gergő, „Ellenpélda”, *Jelenkor* 62, 7–8. sz. (2019): 875–883.

⁵ FŰZFA Balázs, „Egyszemélyes popzenekarok?”, *Élet és Irodalom*, 2019. május 31., 21.

⁶ ARATÓ László, *Fogyasztóvédelem*, 2019, hozzáférés: 2019.08.28., <https://www.facebook.com/aratoslaszlo/posts/2328745040540263>.

